

(najopširniji dio s osam poglavlja: a) Što su duševne moći i razlika među njima; b) O vegetativnoj moći; c) O osjetnoj moći; d) O razumu; e) O izvoru ljudske spoznaje; f) O požudnoj moći; g) Habitus i h) O pokretnoj moći kao principu gibanja).

Pavić, prikazujući taj dio, najprije iznosi osnovna načela skolastičke metafizičke antropologije, za koju kaže da je »nema« (dakako, izražene tim terminom koji su skolastici, zbog Kanta, izbjegavali). To ne znači da čovjek nije bio u sjecištu njihovih metafizičkih razmišljanja.

Na kraju prikaza Stadlerove »antropologije«, autor — donekle neobično, umjesto na kraju knjige — donosi ekskurs o hrvatskoj filozofskoj terminologiji, kojoj je Stadler mnogo pridonio. On je naime još kao profesor u Zagrebu preveo na hrvatski jezik logiku svoga rimskog profesora Salvatorrea Tongiorgia, i tako se, zapravo prvi, potrudio oko hrvatskoga filozofskog nazivlja. Nakon razmišljanja o teškoćama i potrebi stvaranja vlastite filozofske terminologije na hrvatskom jeziku, autor vrednuje Stadlerove i Bauerove napore stvaranja hrvatskoga filozofskog nazivlja i donosi usporedni prikaz najvažnijih filozofskih termina na latinskom jeziku i Stadlerove i Bauerove prijevode. To je utoliko vrednije što su tu dvojicu naših pionira u stvaranju hrvatske filozofske terminologije kroz pola stoljeća prešućivali.

Posljednji, treći dio autorova prikaza Stadlerove filozofije posvećen je njegovu »naravnom bogoslovlju«, tj. filozofskom nauku o Bogu. Ta se filozofska disciplina u neoskolastici često nazivala »teodiceja«, očito pod utjecajem poznatog Leibnizova djela, premda se tu nije, barem ne u prvom redu, odgovaralo na problem zla u svijetu kao prigovoru za Božju pravednost i dobrotu, nego o problemu spoznaje Božjeg opstojanja i njegove naravi. U novije vrijeme ta se disciplina redovito naziva filozofskim naukom o Bogu. Razumljivo je da Stadler želi pokazati (ili dokazati) da je moguće

opravdati tvrdnju Božje opstojnosti, i to aposteriornim putem, odbacujući tzv. »ontološki« (ili Anzelmov) dokaz iz ideje. Osnovica tih »dokaza« jest »pet putova« Tome Akvinskog.

Posljednje poglavlje čitave knjige, kao dodatak (appendix), donosi iscrpan popis Stadlerova filozofijskog nazivlja na hrvatskom jeziku uz dodatno tumačenje tih izraza prema latinskom, grčkom i katkad njemačkom jeziku. Taj je dodatak vrijedan jer i on pomaže boljem razumijevanju Stadlerove (i filozofske) filozofske misli.

Valja također upozoriti na bogatu literaturu na kraju knjige i kazalo imena. Nažalost, nedostaje kazalo glavnih pojmova (stvarno kazalo) koje uvelike pridonosi lakšem snalaženju.

Recimo na kraju da je djelo Željka Pavića *Philosophia fundamentalis Josipa Stadlera* značajan doprinos upoznavanju ovoga zanemarenoga hrvatskog filozofa koji je u mnogome krčio filozofske putove u hrvatskoj misli. To je ujedno doprinos razumijevanju (neo)skolastičke (zovimo je i »kršćanske«) filozofije općenito i na našem tlu. Moguće je da će nekog čitatelja zasmetati češće zaletavanje i uspoređivanje s modernom i suvremenom filozofijom (ponajviše njemačkog podrijetla: Husserla, Heideggera, Gadamera i sl.) koja Stadleru nije bila dostupna.

Svakako možemo preporučiti svakome tko se želi upoznati s filozofskom strujom koja se još uvijek ne poučava na našim filozofskim (neckvenim) učilištima da prouči ovu knjigu.

Ivan Macan

Valentin Miklobušec, *Isusovci i hrvatski narod IV. Drugi dolazak isusovaca u Hrvatsku*, FTI, Biblioteka Vrela i prinosi, knjiga 8, Zagreb, 2007, 320 str.

Isusovac Miroslav Vanino (1879–1965), povjesničar, započeo je pisati povijest isusovaca u hrvatskim zemljama, pod naslovom *Isusovci i hrvatski narod*.

Zbog nepovoljnih prilika za komunističkog režima u Hrvatskoj (od 1945. do 1990) njegovo je djelo ostalo u rukopisu. Kad su prilike postale nešto povoljnije, pri završetku sedmog desetljeća dvadesetog stoljeća, točnije godine 1969, tiskan je prvi svezak toga djela, uz 300. obljetnicu Zagrebačkog sveučilišta. Taj prvi svezak nosio je podnaslov *Rad u XVI. stoljeću. Zagrebački kolegij*. Na objavljivanje drugog sveska koji je obrađivao rad u ostalim kolegijima: dubrovačkom, riječkom, varaždinskom i požeškom, čekali smo osamnaest godina, jer je tiskan tek godine 1987. uz 350. obljetnicu Varaždinske gimnazije. Konačno, treći i posljednji Vaninov svezak te povijesti o pučkim misijama, prekomorskim misijama, rezidenciji u Osijeku i književnom radu hrvatskih isusovaca, tiskan je godine 2005. uz 100. obljetnicu izgradnje Nacionalnog svetišta i Bazilike Srca Isusova u Zagrebu te uz 40. obljetnicu autorove smrti. Sva tri sveska nose posvetu: »subraći iz stare Družbe, njihovim dobročiniteljima, poznatim i nepoznatim, posebno patničkom hrvatskom narodu«. Iz toga je vidljivo da je Vanino obradio povijest isusovačkog reda među Hrvatima samo u vremenu tzv. »stare Družbe«, tj. do njezina ukinuća g. 1773.

Bilo je dakako poželjno i potrebno da se taj rad na istraživanju isusovačke povijesti na prostorima koje nastanjuju Hrvati nastavi. Toga se posla na prijedlog poglavara prihvatio o. Valentin Miklobušec. Plod njegova rada i istraživanja četvrti je svezak započete Vaninove povijesti, koji nam iznosi povijest drugoga dolaska isusovaca u Hrvatsku nakon ponovne uspostave Reda g. 1814. Knjiga od 320 stranica u dva dijela predočuje drugi dolazak isusovaca u Južnu Hrvatsku (I. dio, str. 31–143) i drugi dolazak isusovaca u Sjevernu Hrvatsku (II. dio, str. 145–268). Na kraju slijede prilozi: 1) kronološki pregled zbivanja od ukinuća Družbe do g. 1814. te ponovnog dolaska u Hrvatsku i uspostave Hrvatske viceprovincije 1918; 2) generali Družbe Isu-

sove od 1773. do 1918; 3) prijevod predgovora kataloga Galicijske provincije od g. 1821–1832, tiskan u Krakovu 1900; 4) popis provincijala Austrijske provincije kojoj su hrvatski isusovci pripadali te upravitelja Hrvatske misije od 1817. do 1918. g., 5) popis provincija i provincijala od 1820. do 1920; 6) opis postavljanja križeva na zvonike Crkve Srca Isusova u Zagrebu; 7) dekret generala Vladimira Ledohovskog o uspostavi »Viceprovinciae Jugoslaviae« 8. prosinca 1919. Sve mu je dodan slikovni prilog osoba i zgrada.

Cijelom djelu prethodi uvod iz pera povjesničara Jure Krište s Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu o društvenim i političkim prilikama u hrvatskim zemljama prije drugoga dolaska isusovaca. Taj povijesni pregled uvelike pomaže razumijevanju prilika koje su isusovci zatekli kad su se iz austrijskih i talijanskih krajeva zaputili u ove prostore.

U prvom dijelu o dolasku isusovaca u južne hrvatske krajeve, na otoke i priobalje, koji obuhvaća osam odsjeka, doznajemo o crkvenim i društvenim prilikama od Trebinja i Dubrovnika, preko Splita, Zadra, Kraljevice do Velog Lošinja. Tu su se osobito istaknula dvojica talijanskih isusovaca: o. Vincenzo Basile i o. Antonio Maria Ayala, koji su s velikom ljubavlju i trudom naučili hrvatski jezik i neumorno radili kao misionari, poglavito u trebinjskoj i dubrovačkoj misiji. Bilo je tu utječnih, ali i teških trenutaka zbog neprilika koje su se javljale i na političkom, i na crkvenom području. Zanimljivo je čitati o tome kako su, nakon što je Austrija napustila pokrajine Veneto i Lombardiju, talijanske liberalne vlasti progonile isusovce, te su oni našli utočište i sklonište u dvorcu »Frankopan« u Kraljevici, gdje su otvorili kolegij za novake i skolastike.

Drugi dio (9. do 16. odsjek) donosi prikaz dolaska i rada isusovaca u sjevernim krajevima Hrvatske, a to znači najprije u požeškoj »zlatnoj dolini«, zatim u Bosni (Travniku i Sarajevu) te konačno

tek 1902. u Zagrebu. Požeški je kolegij proživljavao burne događaje, kojima je ishod bilo povlačenje isusovaca iz Požege. Zato je rad u Bosni, nakon uspostave redovite hijerarhije i postavljanjem dr. Josipa Stadlera za vrhbosanskog nadbiskupa, koji je bio veliki prijatelj isusovaca i povjerio im brigu za izgradnju i vodstvo malog sjemeništa u Travniku te vodstvo novosagrađene teologije u Sarajevu, bio sretniji. Tu su isusovci ostali i doista plodno radili sve do dolaska komunističkog režima koji ih je izgnao iz Travnika i Sarajeva, a u oba sjemeništa (malom i velikom) zabranio rad i postojanje. U Travniku je središnjim likom postao austrijski isusovac grofovskog podrijetla o. Erik Brandis, najzaslužniji za dolazak isusovaca u Bosnu odmah nakon sloma osmanlijske okupacije, a posebno se istaknuo prirodoslovnim istraživanjima i stvaranjem prirodoslovnog muzeja u Travničkoj gimnaziji. Isusovci su u toj gimnaziji, koju su pohađali sjemeništarci i »vanjski« daci svih četiriju vjera: katolici, pravoslavci, muslimani i židovi, obrazovali i odgojili mnoge znamenite ljude.

Taj je intenzivni rad i priljev novih članova iz hrvatskog naroda pospješio osnutak samostalne pravne ustanove unutar Austrijske provincije, prethodnice današnje Hrvatske pokrajine Družbe Isusove, pod nazivom »Missio Croatiae«, g. 1909.

Svaki čitatelj koji će uzeti u ruke djelo o. Miklobušca, a željan je upoznati dio naše nedavne povijesti o kojoj se veoma malo može naći u uobičajenim povijesnim knjigama, moći će s užitkom upijati opise osoba i događaja druge polovice 19. i početka 20. stoljeća. Knjiga je pisana čitko i dopadljivim stilom, objektivnim iznošenjem činjenica, pa i onih manje ugodnih. Stoga je možemo samo preporučiti za čitanje, a autora osokoliti da nastavi svoje istraživanje isusovačke povijesti u Hrvatskoj u 20. stoljeću.

Ivan Macan

Neven Budak — Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Školska knjiga, Zagreb, 2006, 447 str.

Priručnik namijenjen studentima do-diplomskoga studija povijesti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu djelo je dvojice uglednih i meritornih povjesničara, Nevena Budaka i Tomislava Raukara. Knjiga je načinjena kao kompilacija tekstova iz dviju knjiga (Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994; Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Školska knjiga — Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1997), kao i drugih, novih. Ova činjenica nalaže specifičan pristup: ne bi bilo primjereno načiniti detaljan prikaz djela (osim strukturalnoga), budući da je riječ o poznatim (već objavljenim) tekstovima. Stoga je ovo u prvom redu (kratak) osvrt na sadržaj ovog izdanja, uz primjedbe koje ću predočiti u nekoliko točaka.

Knjiga je sastavljena od osamnaest glava, kojima prethodi predgovor. U njemu se nalaze pristupne napomene (namjenske i izradbene naravi); u kratkom je razdoblju trebalo sastaviti priručnik za studente, stoga autori već na početku upućuju čitatelja na stanovite propuste, navodeći ih kao opravdane. Lišeno znanstvenog aparata i veoma lijepo pisano, djelo očituje zavidnu konzistentnost s obzirom na karakter svoje strukturiranosti.

1 Pri prvom kontaktu s knjigom uočljivi su veliki, čisto tehnički propusti: nema kazala osobnih i zemljopisnih imena (što donekle otežava korištenje pri ponovljenim čitanjima), nema nužnih vladarskih rodoslovlja (kakva bi morala imati djela s ovakvom namjenom), kao ni iscrpne kronotakse. Ovi se nedostaci ipak ne mogu opravdati kratkoćom vremena, jer je riječ o tehničkoj stvari pri izradbi knjige, barem u svakoga ozbiljnog